

Explaining the Concept of Justice in the Intellectual worldview of Ayatollah Khamenei

Meisam Ghahreman

Research Assistant Professor of Historical Studies Group of Islamic Revolution.

meisam.ghahreman@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

Payam Tabibi

Master of Laws from Mofid University of Qom.

payam.tabibi45@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

Abstract

This study seeks to elucidate the concept of justice within the intellectual worldview of Ayatollah Khamenei using qualitative content analysis. More precisely, we began by qualitatively coding meaningful units (derived from his statements from the 1980s to the present). Subsequently, approximately 400 codes were interpreted and categorized into 17 themes. Finally, the derived themes were analyzed and interpreted collectively, leading to the identification of a central theme: "Continuous and persistent progress toward Islamic justice as the primary criterion and hallmark of an Islamic society" in Ayatollah Khamenei's conception of justice. In other words, considering Ayatollah Khamenei's view that justice is never fully or absolutely realized and its achievement is relative, values such as true freedom, rationality, spirituality, and others play a significant role in defining justice. However, because these values are constrained by justice, they cannot be considered the primary criterion for a society's Islamic character. Therefore, the overarching theme of justice in Ayatollah Khamenei's thought can be formulated as follows: the primary indicator of an Islamic society is the extent of its movement toward justice.

Keywords: Ayatollah Khamenei, Concept of Justice, Qualitative Content Analysis, Theme, Category.

مقاله پژوهشی**تبیین مفهوم عدالت در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای****میثم قهرمان**

استادیار پژوهشی گروه مطالعات تاریخی انقلاب اسلامی (مرکز اسناد انقلاب اسلامی).

meisam.ghahreman@gmail.com

0000-0000-0000-0000

پیام طیبی

کارشناسی ارشد حقوق از دانشگاه مفید قم.

payam.tabibi45@gmail.com

0000-0000-0000-0000

چکیده:

در این نوشتار به تبیین مفهوم عدالت در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی پرداخته شده است. به بیان دقیق‌تر، ابتدا به کدگذاری کیفی واحدهای معنا (که از بیانات ایشان از دهه ۶۰ تاکنون جمع‌آوری شده بودند) پرداختیم، سپس حدود ۴۰۰ کد حاصله را در قالب ۱۷ مقوله تفسیر و طبقه‌بندی کردیم. در انتها مقولات به دست آمده را در کنار یکدیگر تحلیل و تفسیر کردیم و به یک تم اصلی با عنوان «گام برداشتن مدام و پیوسته در مسیر عدالت اسلامی، معیار و مشخصه اصلی اسلامی بودن جامعه» در باب مفهوم عدالت نزد آیت‌الله خامنه‌ای دست یافتیم؛ به عبارت دیگر، با در نظر گرفتن این نکته نزد آیت‌الله خامنه‌ای که عدالت هیچ‌گاه به‌طور کامل و مطلق محقق نمی‌شود و تحقق آن، نسبی است، هرچند، ارزش‌هایی نظیر آزادی واقعی، عقلانیت، معنویت و ... نقش مهمی را در معنابخشی به عدالت ایفا می‌کنند، اما به دلیل مقید شدنشان به عدالت نمی‌توانند معیار اصلی اسلامی بودن جامعه تلقی شوند؛ بنابراین، تم کلی مفهوم عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای را می‌توان این‌گونه صورت‌بندی کرد که شاخصه اصلی یک جامعه اسلامی، میزان حرکت آن به سمت عدالت است.

واژگان اصلی: آیت‌الله خامنه‌ای، مفهوم عدالت، تحلیل محتوای کیفی، مقوله، تم.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی

Doi: 10.22034/irsj.2025.427031.1022

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه

در گزارش‌های مکتوب از تاریخ دیرپای فکری بشر، همیشه عناصری از نظریه‌پردازی در باب عدالت یافت شده است. سخن‌های گوناگون درباره عدالت برآمده از نظرگاه‌های گوناگونی است؛ بنابراین وقتی پای در عرصه تئوری عدالت می‌نهییم باید خود را برای روبه‌رو شدن با ادعاهای متنوعی آماده کنیم که البته از منظرهای گوناگون به ما عرضه می‌شوند. اگرچه مفهوم اجمالی عدالت یکی است، اما تأویل و تفسیر یا تئوری‌های عدالت بسیارند (راسخ، ۱۳۸۲: ۱۱). به بیان دیگر، اندیشمندان و صاحب‌نظران متعددی در طول تاریخ، در خصوص مفهوم، مبانی و ابعاد گوناگون عدالت در زندگی فردی و اجتماعی نوشته و در پی تبیین این موضوع برآمده‌اند، به طوری که یونانیان باستان به گونه‌ای آن را می‌فهمیدند و اسلام‌گرایان و لیبرال‌های معاصر نیز به آشکالی دیگر مفهوم عدالت را تفسیر می‌کنند.

بر این اساس، در تقابل با دستگاه‌های فلسفی و نظری لیبرالی و مارکسیستی و برای حصول به تمدن نوین اسلامی، یکی از مهم‌ترین مفاهیمی که باید در باب آن تحقیق و پژوهش کرد، مفهوم عدالت است. برای چنین پژوهشی مراجعه به منابع دست اول اسلامی و همچنین اندیشمندان و روشنفکران اصیل اسلامی ضروری است. بدون شک، یکی از نمونه‌های بارز این گروه از اندیشمندان و روشنفکران، آیت‌الله خامنه‌ای است که هم تأملات زیادی در باب مفاهیم عدالت انجام داده‌اند و هم به‌عنوان رهبر جمهوری اسلامی درگیری‌های قابل توجهی با مسائل عملی سیاست داشته‌اند؛ بنابراین، با این امید که بتوان از یافته‌های این تحقیق در پیمودن مسیر تمدن‌سازی نوین اسلامی بهره برد، می‌کوشیم با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی به بررسی و تحلیل مفهوم عدالت در منظومه فکری و اندیشه‌ای ایشان بپردازیم. طبیعتاً برای این منظور نیازمند چهارچوبی مفهومی و نقشه راه هستیم و بدین جهت سراغ مفهوم عدالت و رابطه آن با مفاهیم مهمی نظیر معنویت و عقلانیت و توحید در اندیشه امام خمینی^(ره) می‌رویم. به بیان دقیق‌تر، اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی^(ره) متأثر از عقاید و شناخت ایشان در حوزه‌های فقهی، کلامی عرفانی و فلسفی با هویتی اسلامی می‌باشد. این اندیشه که از جامعیت و انسجام منطقی برخوردار بوده و توانسته به شکل‌دهی و پیروزی انقلاب اسلامی و تأسیس و تثبیت نظام مقدس جمهوری اسلامی منتهی شود، می‌تواند همچنان شاخص مناسبی برای ارزیابی درستی مسیر حرکت و کنش‌ها و اقدامات امروز باشد.

از این حیث مفهوم عدالت و رابطه آن با معنویت و عقلانیت و توحید در اندیشه امام خمینی^(ره) به‌عنوان چهارچوب مفهومی و نقشه راه این نوشتار در نظر گرفته می‌شود. در خصوص پیشینه پژوهش این نوشتار باید به چندین مقاله نظیر «تبیین ابعاد عدالت اجتماعی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای» نوشته حامد علیزاده و علی محسنی مشتقین؛ «الگوی نظری مفهوم عدالت در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای نوشته محمدتقی آقائی مزرعه‌شاهی؛ «عدالت‌طلبی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس الگوی نظری اسپریگنز» نوشته محمد جلیلی و نجمه کیخا؛ همچنین «بایسته‌های عدالت‌خواهی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای» نوشته رضا رستمی و محمد صادق نصراللهی، اشاره کرد. آنچه متن حاضر را از سایر نوشتجات در این حوزه متمایز می‌کند اینکه در این مقاله با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی برای نخستین بار از یافتن واحدهای معنای عدالت و کدگذاری آن‌ها در آرا و نظرات آیت‌الله خامنه‌ای کار را شروع کرده و سپس با یافتن مقولات، سطح تفسیر را گسترش می‌دهیم و در نهایت تم‌های اصلی مفهوم عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای را با ارائه تفسیری پیچیده‌تر از مقولات به‌دست آمده می‌یابیم.

ملاحظات نظری:

مفهوم عدالت و رابطه آن با توحید و عقلانیت و معنویت در اندیشه امام خمینی^(ره) از مهم‌ترین اهداف تحقق دین اسلام توحید و عدل در جامعه بود و طرح تشکیل حکومت در اسلام نیز در همین راستا صورت گرفت. امام خمینی نیز در اهمیت تحقق عدل و حکومت عدل‌گستر در جامعه می‌فرماید: «کسی که احکام اسلام و گسترش آن در تمام شئون جامعه بنگرد، چه احکام عبادی و چه قوانین اقتصادی، حقوقی، اجتماعی و سیاسی، خواهد دید که اسلام تنها عبارت از احکام عبادی و اخلاقی نیست چنانکه بسیاری از جوانان مسلمان پنداشته‌اند، بلکه اسلام برای تأسیس حکومتی عدالت‌گستر برپا گشته است» (امام خمینی، به نقل از جمشیدی، ۱۳۸۰).

بر اساس برخی روایات عدل و قسط یکی از جنود (لشکریان) عقل است. بدین معنا که عدالت امری است عقلی و لذا انسانی است. امام خمینی نیز در شرح حدیث جنود عقل و جهل (از بیانات امام هفتم^(ع) در مورد لشکریان عقل و جهل) عدل را از لشکریان عقل می‌داند

و در این مورد بیان می‌کند که عدل صفت یا حالتی است مطابق فطرت مخموره انسانی. بدین معنا که انسان طبعاً گرایش به قسط و عدل دارد و از ظلم و ستم نفرت دارد. طبع سلیم انسانی تمایل به عدل دارد و از ظلم و بیداد گریزان و روی گردان است. به علاوه اگر عدل و قسط را به عنوان فضیلتی از فضایل نفسانی به حساب آوریم درمی‌یابیم که - به تعبیر ارسطویی - صفتی است در حد اعتدال و لذا دارای دو حد ناقص که یکی تفریط و دیگری افراط است می‌باشد. بر این اساس عدالت کمال است و ظلم و ستم و فقدان عدالت و از حق خود گذشتن و پیمان شدن هر دو نقص هستند. بر این اساس نیز عدل و قسط گرایش فطری در درون انسان است که از آغاز تولد با اوست و امری اکتسابی نیست بلکه امری الهی و فطری می‌باشد (عباسی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۴۴)؛ بنابراین از دیدگاه امام خمینی گرایش عدالت‌خواهی و قسط‌طلبی در نهاد افراد انسانی سرشته شده است. هرچند در خیلی از افراد این گرایش فطری و حس طبیعی گاه در اثر دنیاپرستی و سلطه هواهای نفسانی و ... به طور موقت خاموش می‌گردد ولی امری است که از نهاد انسان جداشدنی نیست. امام خمینی موضوع فطری بودن عدالت‌خواهی بشر و وجود حس حبّ عدل در او را با صراحتی تمام بیان می‌کند: «قلب فطرتاً در مقابل قسمت عادلانه خاضع است و از جور و اعتساف فطرتاً گریزان و متنفر است از فطرت‌های الهیه که در ذات بشر مخمر است حبّ عدل و خضوع در مقابل آن است و بغض ظلم و عدم انقیاد در پیش آن است؛ اگر خلاف آن را دید، بداند در مقدمات نقصانی است» (امام خمینی، ۱۳۸۰: ۱۱۳).

عدالت به‌مثابه خصلتی فطری یا گرایشی انسانی و شأنی عقلی می‌تواند در سیر تکاملی انسان به یکی از صور زیر مطرح شود: عدالت، صفت و ملکه‌ای نفسانی و حالتی درونی و شهودی. ملکه و حالت نفسانی بودن عدالت امری است که مورد پذیرش غالب فقها و متکلمین و فلاسفه در جهان است. این ملکه و حالت نفسانی در اثر تمرین و ممارست، گرایش به حق و حقیقت، تقوا و گذشتن از منافع خصوصی و اولویت دادن به مصالح عمومی به‌تدریج در فرد شکل می‌گیرد و لذا او را از انجام محرمات و زیان زدن به دیگران باز می‌دارد و به اجرای واجبات و ایثار در راه مصالح عامه و از خودگذشتگی و پاکی و مروت و اعتدال فرا می‌خواند. بدین مفهوم به تعبیر ابن ابی الحدید: «عدالت ملکه‌ای است که به واسطه آن از نفس آدمی افعال فاضله و نیک به‌طور طبیعی و بدون زحمت (خلقاً لاتخالقاً) سرچشمه

می‌گیرد». امام خمینی در تعریف عدالت در این زمینه، در مسئله ۲۸ فروع تقلید کتاب تحریر الوسیله می‌فرماید: «العدالة عبارة عن ملكة راسخة باعثة علی ملازمة التقوی من ترک المحرمات و فعل الواجبات»؛ یعنی (عدالت صفت نفسانی (ملکه) ریشه‌داری است که همواره انسان را به ملازمت تقوا، ترک محرمات و انجام واجبات وادار می‌کند). این بُعد از عدالت هرچند بیانگر مفهوم فقهی آن است ولی چنین نگرشی به مسئله عدل نه تنها بی‌ارتباط با نگرش عدل به‌عنوان موضوعی اجتماعی و سیاسی نیست بلکه عامل تحقق و زمینه‌ساز و مقدمه آن نیز می‌باشد. همان‌گونه که امام خمینی می‌فرماید: «و بعد از تسلیم شدن شهوت و غضب به مقام عدل و شرع، عدالت در مملکت [نفس و جامعه] بروز کند و حکومت عادلانه حقه تشکیل شود که کارکن در آن و حکم‌فرمای در آن حق و قوانین حقه باشد» (امام خمینی، به نقل از جمشیدی، ۱۳۸۰).

در تحلیل نهایی با توجه به اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی^(ره) به‌وضوح رابطه بین معنویت و عدالت و عقلانیت روشن می‌گردد. بحث عدالت در اندیشه امام خمینی^(ره) بحثی فارغ از سایر ابعاد اندیشه‌ای ایشان نیست. این نگاه کاملاً مبنایی برگرفته از مبانی هستی‌شناختی و انسان‌شناختی فلسفی عرفانی است. از این‌رو نگاه عرفانی و فلسفی ایشان به‌شدت حاکم بر تقریر مفهوم عدالت به‌صورت کلی و عدالت اجتماعی به‌صورت خاص هست. از سوی دیگر قرار گرفتن در مقام فقیه جامع‌الشرایط و رهبر حکومت اسلامی در مقام تأسیس و تثبیت نظام اسلامی مباحث عدالت را در مقام کاربرد کشانده است. در نگاه ایشان عدالت متناسب با مراتب عالم از ذات احدیت تا انتهای مرتبه اجتماع انسانی حاضر است و مسیر اجتماع انسانی در این مراتب بر صراط مستقیم باید به سمت ذات او رجعت کنند. از این‌رو عدالت به عدالت الهی و تکوینی، عدالت فردی و عدالت اجتماعی تقسیم می‌شود. عدالت در مقام فرد نیز از مقام استقامت مطلقه اسمائی نبی مکرم اسلام و تا عدالت اخلاقی امتداد یافته است. در آثار مکتوب ایشان بیشتر بر عدالت الهی، تکوینی و فردی تأکید می‌شود و در بیانات بر عدالت اجتماعی. آنچه در اندیشه ایشان واضح است رابطه توحیدی این مراتب با یکدیگر است که امکان این ادعا را فراهم ساخته است که بگوییم، ایشان در بحث عدالت دارای یک نظام فکری منسجم با رویکردی فلسفی - عرفانی هستند که جامع توجه به فرد و جامعه می‌باشد؛ بنابراین طرح و بررسی مسئله عدالت در اندیشه ایشان، بدون

توجه به مبانی و نظام فکری توحیدی‌شان، قطعاً ابتر خواهد بود. حضرت امام خمینی^(ره) جهت پوشش شکاف بین عدالت فردی یا همان معنویت و عدالت اجتماعی، عقلانیت را مطرح می‌سازند. عقلانیت ایشان مبتنی بر مسئله جهاد، استکبارستیزی، نفی طواغیت و در نهایت طیف تشکیل و استقرار حکومت اسلامی است. در نگاه ایشان حفظ کیان جامعه اسلامی در اولویت توجه ایشان قرار می‌گیرد (بایرامی، ۱۴۰۰: ۳۳).

چهارچوب روشی (تحلیل محتوای کیفی)

«شی‌یه» و «شانون»^۱ در مقاله‌ای تحت عنوان «سه رویکرد در تحلیل محتوای کیفی»^۲ کوشیده‌اند تا تقسیم‌بندی از رویکردهای مختلف در تحلیل محتوای کیفی ارائه دهند. بر اساس تقسیم‌بندی شی‌یه و شانون رهیافت‌های موجود در تحلیل محتوای کیفی در سه طبقه جای می‌گیرند که عبارت‌اند از: ۱. تحلیل محتوای متعارف^۳؛ ۲. تحلیل محتوای جهت‌دار^۴؛ ۳. تحلیل محتوای تلخیصی (تجمعی)^۵ (Hsieh & Shannon, 2005: 1277-1288).

اولین رویکرد «تحلیل محتوای کیفی متعارف» است که در آن مقولات کدگذاری شده به‌طور مستقیم و استقرایی^۶ از داده‌های خام مشتق می‌شوند (ابوالمعالی الحسینی، ۱۳۹۲: ۸۹). گاه نظریه یا تحقیقاتی قبلی درباره یک پدیده مطرح‌اند که یا کامل نیستند یا به توصیف‌های بیشتری نیازمندند. در این حالت محقق کیفی، روش تحلیل محتوا با رویکرد جهت‌دار را برمی‌گزیند. این روش را معمولاً بر اساس روش قیاسی^۷ متکی بر نظریه طبقه‌بندی می‌کنند که تمایزات آن با دیگر روش‌ها بر اساس نقش نظریه در آن‌هاست. بدین ترتیب، تحلیل محتوا با رویکرد جهت‌دار نسبت به دیگر روش‌های تحلیل محتوا از فرایند ساختارمندتری برخوردار است (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۲۴).

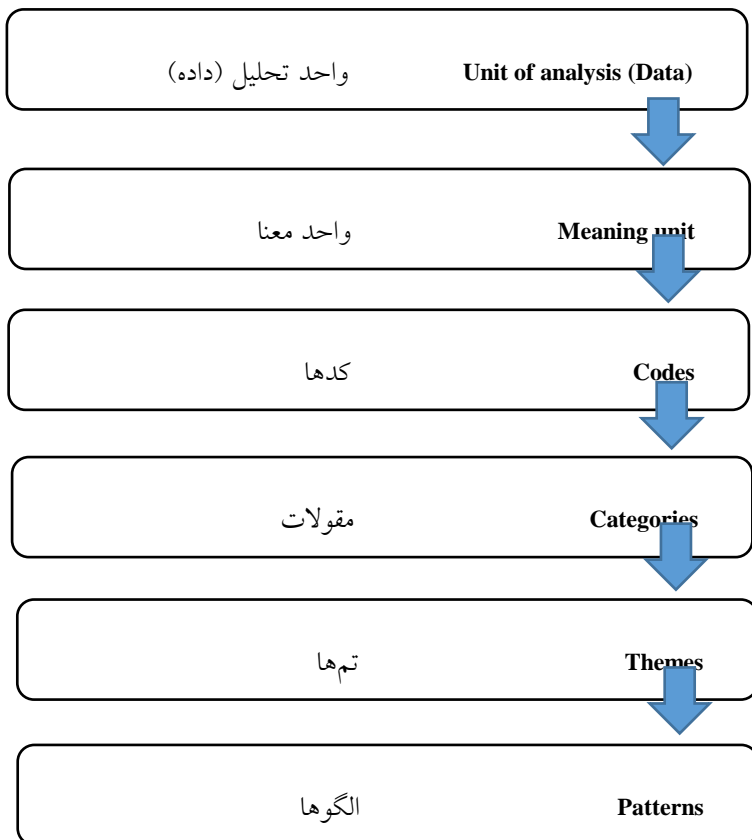
رویکرد سوم «تحلیل محتوای تلخیصی» است که با شمارش لغات یا محتوای آشکار آغاز می‌شود. سپس تحلیل به مفاهیم و مضامین پنهان گسترش می‌یابد. این رویکرد در مراحل اولیه

-
1. H. F. Hsieh & S. E. Shannon
  2. Three Approaches to Qualitative Content Analysis
  3. Conventional content analysis
  4. Directed content analysis
  5. Summative content analysis
  6. Inductive
  7. Deductive

کمی به نظر می‌رسد، اما هدفش جست‌وجوی کاربرد لغات و شاخص‌ها در یک روش استقرایی است (ابوالمعالی الحسینی، ۱۳۹۲: ۹۰).

تحلیل محتوای کیفی متعارف

همان‌گونه که اشاره شد، در تحلیل محتوای کیفی متعارف نظریه‌های از پیش موجود جایگاهی ندارند و اطلاعات جمع‌آوری شده (چه متن کتاب و چه از طریق مصاحبه و ...) از طریق تداعی معنا و به صورت استقرایی تحلیل می‌شوند. در این حالت، محقق بر اساس ادراک و فهم خود از متن مورد مطالعه، نوشتن تحلیل اولیه را آغاز و با خواندن مکرر آن تحلیل خود را تکمیل می‌کند. پیش از تشریح مراحل تحلیل محتوای کیفی متعارف، می‌توان آن را در نمودار زیر به طور خلاصه نشان داد:

شکل ۱: مراحل تحلیل محتوای کیفی متعارف

همان‌گونه که در نمودار مشخص است، در مرحله نخست، تحلیلگر بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده (متن یا هر واحد تحلیل دیگری که پیش روی اوست)، تحلیل خود را با بیرون کشیدن واحدهای معنا از واحد تحلیل شروع می‌کند.

از نظر گرانهیم و لاندمن^۱، واحد معنا، کلمات، جملات و یا پاراگراف‌هایی هستند که از رهگذر محتوا دربرگیرنده جنبه‌های مرتبط با یکدیگرند (Graneheim & Lundman, 2003: 106). بنابراین، واحد معنا، بخشی از متن و یا داده‌های جمع‌آوری شده است که حامل معنایی است و تحلیلگر با مشخص کردن آن‌ها، تحلیل محتوا را آغاز می‌کند. هر واحد معنا باید نسبت به واحدهای معنایی دیگر از استقلال معنایی برخوردار باشد. با این وجود، کم‌وبیش با واحدهای معنایی که قبل از آن در متن آمده‌اند و یا در پی آن می‌آیند، مرتبط است (Burnard, 1994: 113).

در مرحله بعد، واحدهای معنا توسط برچسب‌ها و کدهایی از یکدیگر متمایز می‌شوند. کدگذاری داده‌های کیفی پاسخی است به این سؤال که چگونه می‌توان تمام متن را به اطلاعات قابل سنجش و قابل اجرا تبدیل کرد؟ (Medelyan, 2020) با کدبندی هم دسترسی به واحدهای معنا آسان می‌شود و هم تحلیلگر می‌تواند به‌واسطه این کدها، واحدهای معنا را در ارتباط منطقی با یکدیگر تحلیل و دسته‌بندی کند.

پس از مرحله کدگذاری یعنی اتخاذ برچسبی مناسب به واحدهای معنا، نوبت به تعیین مقولات است. ایجاد مقوله، ویژگی اصلی تحلیل محتوای کیفی به شمار می‌رود. مقوله‌بندی عبارت است از عمل طبقه‌بندی عناصر سازنده یک مجموعه از طریق تشخیص تفاوت‌های آن‌ها و سپس گروه‌بندی مجددشان بر اساس شباهت عناصر. مقولات، موضوع‌ها یا طبقاتی هستند که گروهی از عناصر را زیر یک عنوان نوعی جمع می‌کنند و علت این گردآوری، خصوصیات مشترک این عناصر است (باردن، ۱۳۷۴: ۱۳۵). علاوه بر خصوصیات مشترک عناصر، مقولات باید دارای ویژگی‌های ۱. فراگیری؛ ۲. طرد متقابل و ۳. استقلال باشند. فراگیری تضمین می‌کند که هر واحدی که در متن بوده و باید مورد تحلیل قرار می‌گرفته، ثبت شده و در یکی از مقوله‌ها قرار گرفته است. بدین ترتیب، همیشه باید تعداد کافی از مقوله‌ها

1. U. H. Graneheim & B. Lundman

وجود داشته باشد تا همه واحدها را پوشش دهد. طرد متقابل نیز تضمین می‌کند که هیچ یک از واحدهای مورد تحلیل در بیش از یک مقوله گنجانیده نشده است. استقلال هم به معنای آن است که هر مقوله‌ای هویت مشخص و جداگانه‌ای دارد و ارزش آن از ارزش دیگر مقوله‌ها جداست و به ارزش هیچ مقوله دیگری وابسته نیست. به بیان دیگر، انتخاب یک واحد به یک مقوله مستلزم انتساب سایر واحدها نیست (صدیق سروستانی، ۱۳۷۵: ۹۹). در این ارتباط، پاتن، مقوله‌ها را بر اساس هماهنگی درونی و ناهماهنگی با بیرون تعریف می‌کند (Patton, 2002: 465).

به‌طور کلی، محقق با به‌کارگیری سطحی از انتزاع^۱ و تفسیر و با بهره‌گیری از برجسب‌هایی که به واحدهای معنا داده است (کدهایی که خود به‌واسطه سطحی از انتزاع به واحدهای معنا داده شده‌اند) تعیین می‌کند که مقولات چگونه تنظیم شوند، چقدر کلی و چقدر خاص باشند (Mayring, 2014: 82). در واقع تحلیلگر با هر مقوله‌گذاری ضمن ساختار بندی محتوا به ارزیابی اظهارات و گزاره‌ها نیز می‌پردازد (Kuckartz & Rädiker, 2019: 66).

در مرحله بعد لازم است محتوای مقولات توصیف شوند. در صورت نیاز می‌توان از شمارش و فراوانی مقولات و نیز از دیگر مطالعات کیفی استفاده کرد (پیربداقی، ۱۳۸۸: ۲۹)؛ بنابراین، متن به محک این مقولات زده شده و بدین ترتیب، تحلیل و تفسیری که از متن می‌شود با مقوله‌ها سنجیده می‌شود. در واقع، در کار تحلیل لازم است ارتباطات و پیوندهای بین مقوله‌ها را کشف کنیم و پیوندهای حشو و زاید را حذف کرده، الگوهای ارتباطی منطقی بین مقوله‌ها برقرار سازیم (ابوالمعالی، ۱۳۹۱: ۴۰۹). حال می‌توان ارتباط میان داده‌های متنی، کد و مقولات را بهتر درک کرد. بدین معنا که کد، پیوندی است که پژوهشگر میان داده‌ها و مقولات برقرار می‌کند (لیندلف و تیلور، ۱۳۸۸: ۲۷۴) که بدون برقراری این پیوند، طبقه‌بندی و مقوله‌بندی متن و داده‌ها و در نهایت، برقرار کردن ارتباطات منطقی بین مقوله‌ها به‌سختی امکان‌پذیر می‌شود.

پس از برقرار کردن ارتباطات منطقی بین مقوله‌ها، می‌توان مقولات را در قالب تم‌هایی طبقه‌بندی کرد. البته ادامه انجام تحلیل محتوای کیفی از مرحله توصیف مقولات به بعد،

^۱. The level of abstraction

بستگی به سؤال پژوهش و ظرفیت کار تحقیقی دارد. بدین ترتیب، ممکن است پژوهش‌هایی در مرحله توصیف مقولات به نتیجه لازم دست یابند و نیازی به تعیین تم‌های تحقیق نباشد. تم مفهومی کلی است که حاصل جمع‌بندی مقوله‌ها است. تم محوری است که معانی اساسی و مشترک در بین چند مقوله را به هم پیوند می‌زند (Graneheim & Lundman, 2003: 107). پستم را می‌توان رشته اصلی معنا در واحدهای معانی، کدها یا مقولات در سطحی تفسیری در نظر گرفت.

شایان ذکر است، می‌توان یک مقوله (یا یکتم) را جهت فهم دقیق‌تر در قالب چندین «زیرمقوله»^۱ یا «زیرتم»^۲ طبقه‌بندی و تشریح کرد؛ چنین کاری باعث می‌شود هم ابعاد مختلف مقوله اصلی (یا تم اصلی) شناخته و هم موضوعات فرعی آن مشخص شود. بدیهی است که هر یک از زیر مقولات یک مقوله وجهی از معنای کلی صادرشده مقوله اصلی (یا تم اصلی) را پوشش می‌دهند.

همان‌طور که گفته شد، تحلیلگر از مرحله نخست که مشخص کردن واحدهای معنا است، وارد سطح انتزاع و تفسیر خواهد شد و مرحله به مرحله به سطح انتزاع و تفسیرش افزوده می‌شود، بنابراین، در تعیین تم‌ها، تحلیلگر از سطح تفسیری و انتزاعی بالایی بهره می‌برد. درنهایت، در الگوسازی، تحلیلگر در سطح بالایی از انتزاع و تفسیر، رابطه میان تم‌ها را می‌سنجد. هدف ارائه توصیفی غنی از یک واقعیت اجتماعی ایجاد شده توسط آن تم‌ها و مقولات است. به بیان دیگر، نتیجه تحلیل محتوای کیفی می‌تواند به گسترش تئوری‌ها و مدل‌های جدید کمک کند (Zhang & Wildemuth, 2009: 318).

تحلیل محتوای کیفی مفهوم عدالت در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای در فرصت‌ها و به بهانه‌های مختلف به اهمیت موضوع عدالت اشاره کرده و در سخنانشان کوشیده‌اند به واکاوی این مفهوم بپردازند. از این رو در بیانات ایشان مفهوم عدالت دربرگیرنده واحدهای معانی متعددی است.

با توجه به این‌که امکان لیست کردن واحدهای معنای مفهوم عدالت در حجم محدود مقاله وجود ندارد، در این بخش کدهای اختصاص داده شده به واحدهای معنا، همراه با تاریخ بیاناتی

1. subcategory

2. subtheme

که این کدها از آن‌ها استخراج شده‌اند، آورده می‌شود. بدیهی است که کدهایی که در کنار هم مقوله مستقل معناداری را می‌سازند ذیل مقوله مربوطه قرار می‌گیرند. به بیان دیگر، ابتدا پاراگراف‌ها، عبارات و جملاتی از سخنان آیت‌الله خامنه‌ای که حاوی معنایی در باب مفهوم عدالت‌اند، آورده می‌شود و سپس همان‌گونه که در بخش مراحل روش تحلیل محتوای کیفی گفته شد، پس از مشخص کردن واحدهای معنا باید به کدگذاری آن‌ها پرداخت. در انتها مقولات و تم‌هایی که از تفسیر کدهایی خاص در کنار هم به آن‌ها دست یافتیم، بیان می‌شوند. گفتمانی است، پس از انجام فرایند کدگذاری حدود ۳۵۰ واحد معنا از متون و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، در مجموع حدود ۴۰۰ کد به مفهوم عدالت در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای تخصیص داده شد که در ۱۷ مقوله مستقل گنجانده شدند.

مقولات مفهوم عدالت در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

مقوله «عدالت، مسئله، معیار و هدف اصلی تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی» آیت‌الله خامنه‌ای عدالت را مسئله، معیار و هدف اصلی تمام حوزه‌ها و روابط انسانی و اجتماعی می‌داند. این موضوع را به انحاء مختلف می‌توان در بیانات ایشان مشاهده کرد، به طوری که بیشترین واحدهای معانی و به تبع آن، بیشترین کدهای به دست آمده در خصوص مفهوم عدالت نزد ایشان، در این مقوله جای می‌گیرند که «عدالت، مسئله، معیار و هدف اصلی تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی» است. بی‌تردید، کدهای فراوان و متنوع این مقوله نشان‌دهنده جایگاه بسیار بالای عدالت در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای است.

برای طبقه‌بندی دقیق‌تر کدهای مقوله مذکور، آن‌ها را می‌توان ذیل چهار زیرمقوله قرار داد. بخش زیادی از کدهای این مقوله (زیرمقوله نخست) ناظر بر این نکته مهم‌اند که عدالت و عدالت‌خواهی از نیازهای ضروری و از تأکیدات اصلی اسلام، انقلاب و جمهوری اسلامی‌اند. مهم‌ترین کدهای این زیرمقوله عبارت‌اند از: «حرف نو انقلاب اسلامی، حکومت مبتنی بر عدالت»، «معنا و روح نظام، حرکت برای عدالت»، «تلاش برای عدالت و مبارزه با ظلم، خصوصیت اسلام ناب»، «هدف تمام کارها، رفاه، مبارزه، جنگ، سازندگی و توسعه: قسط و عدل» و «عدالت در صدر هدف‌های اولیه همه بعثت‌های الهی و جمهوری اسلامی».

بخش دوم کدهای این مقوله (زیرمقوله دوم) شامل توجیهاتی نظری می‌شوند که آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص اهمیت و لزوم استقرار عدالت به کار برده‌اند. به عبارت دیگر، در این زیرمقوله، کدهای تخصیص داده شده به واحدهای معنایی جای گرفته‌اند که بر توجیهی نظری دلالت دارند. برای مثال، اثبات ضرورت عدالت بر اساس سیره عملی امیرالمؤمنین^(ع)، اولویت دادن آن بر هرگونه مصلحت‌گرایی، تفسیر کردن عدالت بر اساس غیبت امام زمان^(عج) و آن را فلسفه وجودی مسئولین نامیدن، همگی توجیهاتی نظری‌اند که آیت‌الله خامنه‌ای از آنها برای بیان معیار و هدف‌بودگی عدالت بهره برده‌اند.

در زیرمقوله سوم این مقوله، کدهای واحدهایی قرار گرفته‌اند که وجه دیگری از اهمیت عدالت را برای حوزه‌های انسانی نشان می‌دهند. این وجه دیگر را می‌توان «هدف و نیاز تعلیم و تربیت کارآمد به استقرار عدالت» نامید.

کدهای زیرمقوله چهارم دلالت بر معیار و هدف‌بودگی عدالت در تمام امور شخصی، اجتماعی و اقتصادی دارند. همان‌طور که از کدهای این زیرمقوله پیداست، بخشی از کدهای مربوط به سایر حوزه‌های انسانی و اجتماعی که در زیرمقولات پیشین جای نگرفته‌اند، در این زیرمقوله قرار داده شده‌اند تا بدین‌وسیله ضرورت حفظ تعادل در تمام حوزه‌های انسانی و اجتماعی نزد آیت‌الله خامنه‌ای مشخص شود. در ادامه لیست کامل کدهای این مقوله در قالب چهار زیرمقوله مزبور، آورده می‌شود.

مقوله «عدالت، مسئله، معیار و هدف اصلی تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی»			
زیرمقوله ۱: «نیاز و تأکید اسلام، انقلاب و جمهوری اسلامی به عدالت و عدالت‌خواهی»			
کدهای زیرمقوله ۱			
اقامه عدل هدف بزرگ نبوت‌ها و رسالت‌ها	اقامه قسط مسئله اصلی و هدف پیغمبران	در مقابل ظلم، دین خواستار عدالت، آزادی، معنویت و پیشرفت است	پیکار انبیا برای تحقق عدالت
حرف نو انقلاب اسلامی، حکومت مبتنی بر عدالت	مسئله امروز ما گسترش عدالت (عدالت قضایی، عدالت اقتصادی، عدالت در گزینش‌ها،	ادیان مهم‌ترین حامی تحقق عدالت در طول تاریخ	هدف همه پیغمبران، استقرار عدالت و تقوا در این دنیا

		عدالت در تقسیم منابع و فرصت‌های کشور بین گروه‌ها، عدالت جغرافیایی) است.	
هدف ادیان؛ تحقق عدالت	تکلیف ما، استقرار عدالت در جامعه	عدالت، رکن اصلی دعوت اسلام	استقرار عدالت، کار بزرگ پیغمبران
در ادیان، هدف نظام‌سازی، هدف تمدن‌ها، هدف حرکت بشر در محیط جامعه، تحقق عدالت است.	برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها باید معطوف به عدالت و توزیع عادلانه ثروت در جامعه باشد.	یکی از بزرگ‌ترین توصیه‌های اسلام؛ ایجاد عدالت اجتماعی	اهتمام اصلی دولت، رفع محرومیت به نفع ایجاد عدالت
جامعه آرمانی مستلزم حضور توأمان معنویت، عدالت، عزت، قدرت، ثروت و رفاه	عدالت، یکی از ارکان اصلی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت	هدف آمدن انبیا؛ دستیابی به عدالت از طریق اجرای مقررات الهی	نظام اسلامی، نظام عدالت است.
عدالت به‌عنوان یکی از شاخص‌های مهم اقتصاد مقاومتی	عدالت معیار و سنجه اساسی در قانون‌گذاری	پیام ما، پیام عدالت‌خواهی است.	هدف انقلاب، استقرار عدالت در جامعه
معنا و روح نظام، حرکت برای عدالت	متفق بودن همه ادیان در مسئله استقرار نهایی عدل	عدالت، هدف تمام قوانین در نظام جمهوری اسلامی	عدالت، معیار حق و باطل حکومت‌ها
بزرگ‌ترین مسئولیت ما، تلاش برای تحقق عدالت اجتماعی	غایت جامعه‌ای اسلامی؛ دستیابی به عدالت	حقانیت و مشروعیت در اسلام با تحقق عدالت	مسئله عدالت، سرآغاز مسائل کشور است.
کم‌اعتنایی به عدالت عامل اصلی ناکامی‌های امروز ما	فقدان عدالت، درد بزرگ بشریت در امروز	هدف اسلام، رعایت عدالت محض میان افراد بشر	عدالت، هدف تشکیل نظام‌های الهی
لزوم جدی گرفتن شعار عدالت در داخل کشور	استقرار عدالت، هدف از ارسال پیامبران	اولین کار نظام اسلامی، اجرای قسط و عدل	اصل بودن عدالت در نظام اسلامی
مسئله اصلی استقرار	هدف تمام کارها (رفاه،	راه جمهوری اسلامی،	امروز در نظام اسلامی

عدالت اجتماعی و مقابله با شکل‌گیری طبقه جدید مرفهین	مبارزه، جنگ، سازندگی و توسعه): قسط و عدل	راه عزت، امنیت، عدالت و مردم‌سالاری در سایه اسلام است.	بااهمیت‌ترین موضوع استقرار عدالت است.
تلاش ما، برپایی حکومت حق و عدل	عدالت، مورد توجه‌ترین مسئله اجتماعی در اسلام	عدالت‌خواهی ادامه کار انبیا و مصلحان تاریخ	عدالت‌خواهی، شعار اصلی و هدف بزرگ انقلاب
عدالت در صدر هدف‌های اولیه همه بعثت‌های الهی و جمهوری اسلامی	عدالت، هدف پیغمبران و انقلاب اسلامی	وظیفه جمهوری اسلامی ایران، تأمین عدالت در تمام مراحل	تأمین عدالت؛ هدف اصلی در کشور
عدالت اجتماعی، هدف بعثت انبیا در قلمروی حیات اجتماعی	شاخص نظام اسلامی، حرکت به سمت عدالت	تمام تلاش ما، استقرار قسط و عدل است.	ملاک و اصل، عدالت است.
عدالت، هدف ارسال رسل و انزال کتب و شرایع آسمانی	فلسفه نظام جمهوری اسلامی، اجرای عدالت، اخلاق، معنویت و رفاه مادی در جامعه	استقرار عدالت، شاخصه نظام اسلامی	هدف نظام ما استقرار عدالت است.
عدالت، هدف حکومت اسلامی	عدالت، مهم‌ترین حرف نظام اسلامی	تلاش برای عدالت و مبارزه با ظلم، خصوصیت اسلام ناب	اقامه قسط و عدل، اصلی‌ترین امر مربوط به زندگی مردم در دعوت انبیا.
استقرار عدالت در جامعه؛ وظیفه حاکم اسلامی			
زیرمقوله ۲: «توجیحات نظری در باب اهمیت و لزوم استقرار عدالت در اسلام»			
کدهای زیرمقوله ۲			
گسترش عدالت بالاترین رقم‌های تقواست.	اهتمام شدید امیرالمؤمنین بر عدالت و وحدت	هدیه کردن توحید و عدالت به جوامع بشری، بزرگ‌ترین برکات ولادت پیامبر (ص)	اولویت امیرالمؤمنین در دوران خلافت، استقرار عدل الهی و اسلامی
عدل به‌عنوان هدفی	خصوصیت نیمه شعبان	اولویت عدالت بر	قدرت در صورتی

میان‌ی در خدمت هدف نهایی رستگاری	امید و عدالت است.	ثروت، قدرت، دیوان‌سالاری و بوروکراسی	ارزشمند است که هدفش استقرار عدالت در جامعه باشد.
عدالت، نیاز اصلی و اساس کار حیات طیبه انسانی است.	عدالت، برجسته‌ترین شعار مهدویت	لزوم فهم این نکته توسط مسئولان که اصل، عدالت است.	بی‌معنی بودن توسعه و پیشرفت بدون عدالت
توحید بدون استقرار عدالت بی‌معنی است.	عدالت، برجسته‌ترین نمودار در سیره امیرالمؤمنین	عدالت بر هرگونه مصلحت‌گرایی اولویت دارد.	قابل اغماض و قابل معامله نبودن عدالت
انتظار دنیایی پر از عدل، یکی از پربرکت‌ترین حالات انسان	حمایت انبیا از مظلومان در مقابل مترفین	مصلحت فرد و حکومت اسلامی قابل معامله با عدالت نیست.	اقامه قسط و عدل، مورد توجه‌ترین امر در اداره زندگی مردم
برجسته‌ترین خط در جهان پس از ظهور، خط عدالت است	اگر عدالت نباشد، هیچ چیز در جامعه (آزادی یا امنیت) وجود نخواهد داشت.	قسط و عدل، واجب‌ترین کارهاست.	فلسفه وجودی مسئولان، اجرای عدالت است.
زیرمقوله ۳: هدف و نیاز تعلیم و تربیت کارآمد به استقرار عدالت			
کدهای زیرمقوله ۳			
هدف علم، استقرار عدالت		جهت‌گیری تعلیم و تربیت باید به سمت عدالت‌خواهی و عدالت‌پروری باشد.	
زیرمقوله ۴: ضرورت حفظ تعادل در تمام امور شخصی، اجتماعی و اقتصادی (کار، خانواده و صنعت)			
کدهای زیرمقوله ۴			
ضرورت حفظ تعادل میان کار و خانواده	ضرورت رفتار عادلانه با خود؛ ظلم نکردن به نفس	لزوم رفتار عادلانه در تمام امور	عدالت، محور اقتصاد، سیاست داخلی و خارجی ما
لزوم رفتار عادلانه و منصفانه حتی با دشمن	جهت‌گیری ثروت، علم و صنعت باید به سمت عدالت باشد.	در تمام رفتارهای انسان عدل باید حضور داشته باشد.	

مقوله «شروط و الزامات تحقق عدالت»

یکی از مقولات مهم مفهوم عدالت در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای مقوله «شروط و الزامات تحقق عدالت» است که در آن کدهای نسبتاً زیادی جای می‌گیرند. این موضوع بر این نکته دلالت دارد که آیت‌الله خامنه‌ای تأکید فراوانی بر رعایت و اجرای الزامات و شروط تحقق عدالت دارند.

همان‌گونه که از نام این مقوله پیداست، مقوله مذکور دربرگیرنده کدهایی است که هرکدام الزام یا شرطی را جهت استقرار عدالت بیان می‌کنند؛ درست همین نکته است که مقوله «شروط و الزامات تحقق عدالت» را بسیار حائز اهمیت و کلیدی می‌کند. همان‌طور که گفته شد، از نظر ایشان استقرار عدالت مستلزم این است که شروط تحقق آن وجود داشته باشد. به عبارت دقیق‌تر، به اعتقاد آیت‌الله خامنه‌ای بدون عقلانیت به عنوان شرط اول عدالت، بدون معنویت، بدون وجود مدیران عادل در رأس امور، بدون تشکیل حکومت و دستگاه اجرایی اسلامی، بدون همراهی پیشرفت و رونق اقتصادی به عنوان مقدمه تأمین عدالت، بدون روحیه مبارزه‌گری علیه فساد، بدون عزم راسخ و توکل بر خدا، بدون اصلاح زیرساخت‌ها و ... نمی‌توان انتظار تحقق عدالت اسلامی را داشت. لیست کامل تمام این الزامات و شروط در جدول زیر آورده شده است.

مقوله «شروط و الزامات تحقق عدالت»		
کدهای مقوله		
لزوم وجود مدیران عادل در رأس امور	نیازمند معنویت جهت تحقق عدالت	تحقق عدالت نیازمند عقلانیت و معنویت
لزوم زیر سؤال بردن هر پدیده ضد عدالت در کشور	ضرورت پیوند عدالت با معنویت	در صورت عدم پیوند عدالت با معنویت، عدالت به شعاری توخالی تبدیل می‌شود
عدالت در مقابل زورگویان و ستمگران، با زبان قدرت (نه نصیحت)	مبارزه علیه فساد و زیاده‌خواهی انسان‌های مفت‌خوار شرط استقرار عدالت در جامعه	مردمان عادل و انسان‌های صالح و عدالت‌طلب باید قدرت را در دست داشته باشند و حکومت کنند

تبدیل عدالت به ضد خودش به واسطه عدم وجود عقلانیت در عدالت	عقلانیت، شرط اول عدالت	نیاز به تشکیل حکومت اسلامی جهت استقرار عدالت
لزوم حق طلبی هم برای تحقق عدالت و هم جهت حفظ وحدت	مردمان عادل و انسان‌های صالح و عدالت طلب باید قدرت را در دست داشته باشند و حکومت کنند.	اجرای عدالت نیازمند عزم راسخ و توکل به خدا
تأمین عدالت با ملاک عمل بودن قانون	اصلاح زیرساخت‌ها جهت تحقق عدالت عام ضروری است اما کافی نیست.	اجرای کامل عدالت با وجود انسان‌های معتقد و با اراده خدا ترس در دستگاه‌ها
لزوم همراهی مردم با پرچم‌داران عدالت اسلامی	در استقرار عدالت توجه به جایگاه‌های افراد و برابر تلقی نکردن آن‌ها حائز اهمیت است.	پیشرفت و عدالت لازم و ملزوم یکدیگر
دور کردن هوی و هوس از خود، اولین قدم مسئول در راه عدالت	اشرافیگری مسئولان، کندکننده حرکت کشور به سمت عدالت	دستیابی به عدالت از طریق برپایی حکومت علوی
قدم اول در اجرای عدالت، اعتماد به کمک الهی و استحکام رابطه درونی با خداوند	اجرای عدالت بدون تقوا و تزکیه نفس امکان پذیر نیست.	بدون رعایت اخلاقیات، عدالت اجرایی نمی‌شود.
مردم باید خواستار اجرای عدالت هم در داخل و هم در خارج باشند.	اجرای عدالت مستلزم برخورداری از روحی غنی و اراده‌ای قوی	با تفکرات مادی نمی‌توان عدالت را اجرا کرد.
بهترین و بیشترین حالت تحقق عدالت، عدالت مبتنی بر آموزه‌های دینی	عدالت بدون پیشرفت یعنی برابری در عقب‌ماندگی و فقر	نیاز به همراهی پیشرفت و عدالت
لزوم پیشروی عدالت و رشد اقتصادی با یکدیگر	استقرار عدالت نیازمند برخورداری قدرت و منصب‌های مدیریتی	استقرار عدالت، کاری سیاسی است.
برخورداری از عدالت نسبی در کشور نیازمند توجه به مسئله عدالت در آموزش و پرورش	آرامش کشور، شرط استقرار عدالت	لزوم حرکت قوای سه‌گانه در مسیر عدالت

اولویت انتخاب دامنه وسیعی از مردم جهت اجرای عدالت در میان آن‌ها بر دامنه کمی از مردم حتی در صورت کاهش کیفیت عمل عدالت خواهانه	لزوم لحاظ کردن کثرت دامنه انسان‌های تحت پوشش و رضایت مردم جهت استقرار عدالت	سود برندگان از عدالت باید جمع کثیری از مردم باشند.
اخلاق‌مداری جامعه پیش شرط تحقق عدالت کامل	تشکیل حکومت اسلامی، شرط ضروری اجرای عدل اسلامی	عدالت اجتماعی حاصل تعمیم معنویت به مسائل اجتماعی است.
تحقق عدالت مستلزم عقلانیت و معنویت	اجرای عدالت منوط به اصلاح و ارتقای قدرت تحلیل و فهم مردم	ثروت مادی و علمی ضرورتاً منجر به تحقق عدالت نمی‌شوند.
افزودن به امکانات کشور، حرکت در مسیر عدالت است.	عدالت بدون معنویت یعنی ریاکاری، دروغ، انحراف و ظاهرسازی	عقلانیت و محاسبه یکی از شرایط لازم رسیدن به عدالت
ضرورت عدم فراموشی رفتار عادلانه علوی	استقرار عدالت در جامعه نیازمند کار و تلاش، ایمان و عمل صالح و مجاهدت در راه خدا	نیاز به تدبیر و استفاده از شیوه‌های عالمانه برای استقرار عدالت در جامعه
دیوان‌سالاری باید بر اساس تحقق عدالت سازماندهی شود.	بهترین تضمین و تأمین‌کننده عدالت؛ اسلامی شدن قسط و عدل	رونق اقتصادی، مقدمه تأمین عدالت
انحراف از معنویت موجب بی‌عدالتی می‌شود.	تحقق زندگی عادلانه با کمک به مستضعفان	ترجیح دادن توده مردم محتاج عدالت مسئولان بر خواص در برنامه‌ریزی‌ها
بدون دستگاه اجرایی اسلامی استقرار عدالت اسلامی امکان‌پذیر نیست.	تشکیل حکومت و دولت اسلامی، یکی از اهرم‌های استقرار عدالت در جامعه اسلامی	رفاه زندگی مردم و تأمین امنیت، لوازم اقامه قسط و عدل
عدالت شخصی و نفسانی به‌مثابه پشتوانه عدالت جمعی	الگوبرداری از روش و زندگی غربی موجب دور شدن از مسیر عدالت می‌شود.	حضور امیرالمؤمنین در بازارهای کوفه از باب حاکمیت ایشان بود، نه از باب نهی از منکر (حاکمیت شرط تحقق عدالت)
پیمودن راه استقرار عدالت نیازمند مبارزه با رشد فساد و فاسدان	عدالت و مبارزه با فساد لازم و ملزوم یکدیگرند.	ضرورت تبدیل عدالت به گفتمانی نخبگانی

راه‌های مقابله با بی‌عدالتی: عدم تبعیض در توزیع منابع عمومی، میدان ندادن به ویژه‌خواری و عدم مدارا با فریب‌گران اقتصادی	تقویت ایمان و معنویت، شرط تحقق عدالت	مبارزه با رشد فساد نیازمند انسان‌هایی باایمان، جهادگر و منیع‌الطبع
---	---	--

مقوله «تعاریف، مصادیق و وجوه اهمیت‌زای توجه به عدالت»

مقوله سومی که می‌توان از کنار هم قرار دادن برخی کدهای اختصاص داده شده به بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در باب مفهوم عدالت، به آن رسید، مقوله «تعاریف، مصادیق و وجوه اهمیت‌زای توجه به عدالت» است. همان‌گونه که از نام این مقوله پیداست، ذیل آن، کدهایی جای می‌گیرند که یا اشاره به تعریفی از عدالت دارند یا مصادیق عمل عدالت‌ورزانه را مشخص می‌کنند یا درنهایت، وجوهی را که موجب بااهمیت جلوه کردن عدالت می‌شوند، بیان می‌کنند. بر این اساس، مطابق آنچه در جدول زیر آمده است، سه زیرمقوله برای مقوله مذکور در نظر گرفته شده است که در یکی از آن‌ها کدهای مرتبط با «تعاریف مفهوم عدالت»، در دیگری «مصادیق عدالت» و در زیرمقوله بعدی «وجوه اهمیت‌زای توجه به عدالت» آورده می‌شود.

به‌طورکلی، اگر بخواهیم تعریفی جامع از عدالت نزد آیت‌الله خامنه‌ای ارائه دهیم باید گفت که ایشان عدالت را یکی از ارکان توحید و اساس سنت آفرینش می‌دانند که دقیق‌ترین معنای آن، پرهیز از افراط و تفریط، عدم یکسان‌نگاری افراد و قرار دادن هر چیزی در جایگاه خود است. علاوه بر این، مهم‌ترین مصداق و الگوی تحقق‌یافته عدالت از نظر آیت‌الله خامنه‌ای، سیره عملی امیرالمؤمنین^(ع) است.

مقوله «تعاریف، مصادیق و وجوه اهمیت‌زای توجه به عدالت»			
زیرمقوله ۲: مصادیق عدالت		زیرمقوله ۱: تعاریف عدالت	
کدهای زیرمقوله ۲		کدهای زیرمقوله ۱	
حمله به عراق یکی از نمونه‌های بی‌عدالتی زورگویان غربی	رفتار، تقوا و توجه امیرالمؤمنین، تجسم عدالت است.	عدل به‌عنوان هدفی میانی در خدمت هدف نهایی رستگاری	عدالت، توزیع عادلانه ثروت در جامعه است.
معنای امام زمان ^(عج) ، حرکت دنیا به سمت	نظام‌های کمونیستی، نمونه بارز عدالت بدون	عدالت، برجسته‌ترین شعار مهدویت	بهترین تعریف عدالت، رفتار امیرالمؤمنین

عدالت و قسط است.	معنویت		است.
بهترین تعریف عدالت، رفتار امیرالمؤمنین است.	حکومت امیرالمؤمنین الگویی در زمینه اقامه عدل	یکی از ارکان توحید، عدالت است.	اعتدال به معنای میانه‌روی و پرهیز از افراط و تفریط
تحقق کامل عدالت فقط در حکومت حضرت ولی عصر ^(عج)	امیرالمؤمنین، مظهر عدل و توازن	عدالت به مثابه شاقول فعالیت‌های اقتصادی	سنت آفرینش، عدل است.
عشق به عدالت، عامل حرکت شهیدان رجایی و باهنر	عدالت، برجسته‌ترین نمودار در سیره امیرالمؤمنین	عدالت یعنی محروم نماندن همه مردم با وجود استعدادهاى مختلف، نه یکسان پنداشتن همه	عدالت، یعنی هر چیزی را به جای خود گذاشتن
الگو برداری از روش و زندگی غربی موجب دور شدن از مسیر عدالت می‌شود.	ضرورت عدم فراموشی رفتار عادلانه علوی	عدالت اجتماعی یکی از دو عاملِ درونی اسلام	عدالت، یکسان بودن فرصت‌ها و حقوق است، نه یکسان بودن برخورداری‌ها
حصول به عدالتِ کامل تنها در زمان ظهور امام زمان ^(عج)	عدالت مقوله‌ای است که با نظام سرمایه‌داری قابل جمع نیست.	عدل و حق، در نهایت یک چیزند.	توازن، بالاترین عدل است.
عدالت، بزرگ‌ترین خصوصیت امام زمان ^(عج)	لزوم حرکت در میانه افراط و تفریط	حق همان عدالت است.	فهم عدالت به معنای توزیع فقر یعنی رفتن به سمت تولید و تقسیم ثروت
	کثرت سودبرندگان از عدالت، عامل مهمی برای حرکت در مسیر استقرار عدالت	رفتار عادلانه باید همراه با محاسبه و عقلانیت صورت گیرد.	عدالت بدون معنویت یعنی ریاکاری، دروغ، انحراف و ظاهر سازی
		عدالت به معنای تندروی و مخالفت با شیوه‌های علمی نیست.	عدالت با معنویت یعنی برای خدا و اجر الهی به دنبال عدالت رفتن
	زیرمقوله ۳: وجوه اهمیت‌زای توجه به عدالت	تحقق نسبی عدالت،	مستضعف کسی است
	کدهای زیرمقوله ۳		

		همه‌جا و همه‌وقت ممکن است.	که از حقوق خود (عدالت) محروم مانده است.
تکیه بر عدالت، اساسی‌ترین و محوری‌ترین اصل یک حرکت الهی	پیشرفت همراه با عدالت یک نهضت است.	عدالت، ارزش اسلامی ثابت و غیر مناقشه	عدالت یعنی تقسیم امکانات کشور به‌صورت عادلانه و عاقلانه
شأن دانشجو و جوان مؤمن، عدالت‌خواهی است.	قدرت در صورتی ارزشمند است که هدفش استقرار عدالت در جامعه باشد.	عدل یعنی هر چیزی در جای خود قرار گرفتن	عدل یکی از پایه‌های ایمان و عامل ماندگاری آن
مسئله فعلی بشر قسط است، نه عدل به‌معنای کلی آن.	رشد و کمال نهایی انسان مستلزم استقرار قسط و عدل	معنای عام عدل متفاوت از معنای قسط است.	عدل خود بر دو قسم اسلامی و غیر اسلامی است.
عدل حقیقی اسلامی، راهنمای حرکت ما	تمام شئون جامعه باید قائم به قسط باشد.	معنای قسط، عدالت اجتماعی است.	معنای عام عدل، موازنه صحیح است.
جمهوری اسلامی اگر پرچمدار تحقق عدالت در جهان باشد می‌تواند همه ملت‌ها را جذب خود کند.	نسخه اسلامی عدالت و توحید خالص نیاز امروز بشریت	عدالت، به معنای عدم تبعیض در حقوق و حدود و احکام	رفتار دینی یعنی گسترش عدالت در جامعه
اقامه قسط و عدل، مورد توجه‌ترین امر در اداره زندگی مردم	عدالت، مهم‌ترین بنای یک جامعه		
عدالت، مورد توجه‌ترین مسئله اجتماعی در اسلام	گسترش عدالت بالاترین رقم‌های تقواست.		
	حل مشکلات ما معطوف به اقامه عدل و تقوا		

مقاله «دشواری‌ها و موانع اجرای عدالت»

مقاله دیگری در باب مفهوم عدالت که می‌توان کدهایی را برای آن اختصاص داد، مقاله «دشواری‌ها و موانع اجرای عدالت» است. در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای نکاتی را می‌توان یافت که از یک‌سو، بر سختی تحقق عدالت تأکید می‌کنند و از سوی دیگر، موانع و دشواری‌های تحقق عدالت را تشریح و برمی‌شمارند. برخی از مهم‌ترین این کدها که در جدول زیر به‌طور کامل لیست شده‌اند، عبارت‌اند از: «تحقق عدالت به زبان آسان اما در عمل دشوار است»، «شناختن موارد مصادیق عدالت بسیار مشکل است»، «اجرای عدالت با دشمنی نزدیکان و سودجویان همراه است» و «شبکه اختاپوسی سرمایه‌داری جهانی مانع شکل‌گیری عدالت در جامعه».

مقاله: «دشواری‌ها و موانع اجرای عدالت»		
کدهای مقاله		
عدالت در شعار بسیار شیرین و جالب، در عمل بسیار مشکل	تحقق عدالت به زبان آسان اما در عمل دشوار است.	اجرای عدالت جزء سخت‌ترین کارها است.
گفتن عدالت آسان اما التزام به آن آسان نیست.	شبکه اختاپوسی سرمایه‌داری جهانی مانع شکل‌گیری عدالت در جامعه	بسیاری از کسانی که شعار عدالت سر می‌دهند در عمل پشیمان می‌شوند.
اجرای عدالت بدون تقوا و تزکیه نفس امکان‌پذیر نیست.	اجرای عدالت نیازمند عزم راسخ و توکل به خدا	بر سر راه استقرار عدالت موانع زیادی وجود دارد.
الگوبرداری از روش و زندگی غربی موجب دور شدن از مسیر عدالت می‌شود.	اجرای عدالت با دشمنی نزدیکان و سودجویان همراه است.	اجرای عدالت مستلزم برخورداری از روحی غنی و اراده‌ای قوی
سخن گفتن درباره حق آسان اما عمل کردن به آن دشوار است.	شناختن موارد مصادیق عدالت بسیار مشکل است.	اجرای عدالت با اعتراض ثروتمندان و سوءاستفاده کنندگان از اموال عمومی همراه است.

عدالت خواهی، عامل مشکلات عمده امیرالمؤمنین در دوران حکومت	استقرار عدالت در عمل با موانع گوناگونی همراه است.	تحقق کامل عدالت فقط در حکومت حضرت ولی عصر (عج)
---	---	--

مقوله «پیامدهای استقرار عدالت»

در سخنان و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای درباره مفهوم عدالت، اشاراتی در خصوص دستاوردها و پیامدهای استقرار عدالت وجود دارد. از این رو، کدهای تخصیص داده شده به این اشارات را می‌توان ذیل مقوله مستقلی با عنوان «پیامدهای استقرار عدالت» طبقه‌بندی کرد. به‌طور کلی، از نظر آیت‌الله خامنه‌ای کامیابی نظام اجتماعی، رشد و کمال نهایی انسان، قناعت و صرفه‌جویی جامعه، پیش‌گیری از جرم، مقابله موفق با قدرتهای عالم و امنیت اقتصادی و اجتماعی، از جمله مهم‌ترین پیامدهای استقرار عدالت در جامعه‌اند.

مقوله «پیامدهای استقرار عدالت»		
کدهای مقوله		
جمهوری اسلامی اگر پرچم‌دار تحقق عدالت در جهان باشد می‌تواند همه ملت‌ها را جذب خود کند.	حل مشکلات ما معطوف به اقامه عدل و تقوا	کامیابی هر نظام اجتماعی بسته به میزان پیروی از سنت طبیعی و قانون الهی آفرینش (عدل) دارد.
اگر عدالت نباشد، هیچ چیز در جامعه (آزادی یا امنیت) وجود نخواهد داشت.	عدالت، پشتوانه‌ای جهت امنیت و سرمایه‌گذاری اقتصادی	رشد و کمال نهایی انسان مستلزم استقرار قسط و عدل
قناعت و صرفه‌جویی جامعه نتیجه رعایت شکل کلی عدالت اجتماعی	عدالت اجتماعی عاملی که موجب سیطره اسلام بر دنیا خواهد شد.	شکل‌گیری جامعه اسلامی با استقرار عدالت و اخلاق
برخورداری قشرهای گوناگون جامعه از منابع حیاتی، مستلزم اجرای عدالت است.	سعادت بشر صرفاً از رهگذر تحقق معنویت و عدالت فراهم می‌شود.	رمز مقابله موفق با قدرتهای عالم، حرکت در راه تحقق عدالت
اجرای عدالت راه پیشگیری از	قوام جامعه اسلامی وابسته به	عدالت، مقدمه‌ای برای تعالی

جرم	عدل و قسط	و رشد انسان
عدل یکی از پایه‌های ایمان و عامل ماندگاری آن	تأمین حقوق، کرامت و آزادی انسان‌ها در گروهی تأمین عدالت	عدالت و مبارزه با فساد لازم و ملزوم یکدیگرند.
کم‌اعتنایی به عدالت عامل اصلی ناکامی‌های امروز ما		

مقوله «عدالت رکن اصلی در جمهوری اسلامی ایران و مهم‌ترین عامل دشمنی نظام‌های غربی با آن»

در میان اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در باب مفهوم عدالت نکته‌ای مهم به کرات بیان شده است. ایشان ضمن آنکه عدالت را اصلی‌ترین رکن جمهوری اسلامی می‌پندارند، آن را به‌عنوان مهم‌ترین عامل دشمنی مخالفان نظام نیز قلمداد می‌کنند. ایشان بارها در سخنان خود بر این موضوع تأکید کرده‌اند که نظام‌های غربی و سرمایه‌داران صهیونیست، مخالف رویکرد عدالت‌خواهانه نظام جمهوری اسلامی‌اند و این موضوع، باعث دشمنی آن‌ها با نظام و انقلاب شده است.

مقوله: «عدالت رکن اصلی در جمهوری اسلامی ایران و مهم‌ترین عامل دشمنی نظام‌های غربی با آن»		
کدهای مقوله		
عدالت، یکی از ارکان اصلی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت	نظام‌های غربی مبتنی بر کمپانی‌دارهای صهیونیست، مخالف رویکرد عدالت‌خواهانه جمهوری اسلامی	عدالت یکی از اجزای حقیقی و باطنی نظام جمهوری اسلامی
جمهوری اسلامی پرچم‌دار عدالت‌خواهی در جهان امروز	نظام اسلامی، نظام عدالت است.	عدالت، مبنای نظام جمهوری اسلامی
اصل بودن عدالت در نظام اسلامی	عدالت‌خواهی، مؤلفه و هویت جمهوری اسلامی	عدالت، فلسفه وجودی جمهوری اسلامی
عدل، اساس جمهوری اسلامی است.	دشمنان حکومت، دشمنان حق و عدالت‌اند.	عدالت به‌عنوان محور انقلاب
تکیه بر عدالت، اساسی‌ترین و محوری‌ترین اصل یک حرکت الهی	اساس نظام اسلامی، رفاه عمومی و عدالت اجتماعی	عدالت ارزشی همه‌جانبه برای جمهوری اسلامی

لزوم فهم این نکته توسط مسئولان که اصل، عدالت است.	ملاک و اصل، عدالت است.	عدالت، محور اقتصاد، سیاست داخلی و خارجی ما
عدالت و مبارزه با فساد، یکی از سرفصل‌های بیانیه گام دوم انقلاب	عدالت، علت دشمنی با انقلاب اسلامی	عدالت، مهم‌ترین حرف نظام اسلامی

مقوله «عدالت، والاترین ارزش همیشگی بشر»

نکته‌ای مهم در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای وجود دارد که از دو حیث باعث می‌شود کدهای در نظر گرفته‌شده برای این بیانات در مقوله‌ای مستقل جای گیرند؛ مقوله‌ای که می‌توان آن را «عدالت، والاترین ارزش همیشگی بشر» نامید. نخستین جنبه این مقوله که با اهمیت جلوه می‌نماید، در نظر گرفتن عدالت به‌مثابه والاترین ارزش بشری است و دومین جنبه آن، تأکید بر قید «همیشگی» است. از نظر آیت‌الله خامنه‌ای، عدالت تنها ارزش بشری است که از آغاز تاکنون به‌عنوان والاترین ارزش در نظر گرفته شده است. به‌بیان دیگر، انسان‌ها از لحظه نخست به‌دنبال تحقق عدالت بوده‌اند و هنوز نیز عدالت به‌منزله والاترین ارزش بشری شناخته می‌شود.

مقوله «عدالت، والاترین ارزش همیشگی بشر»		
کدهای مقوله		
عدالت، برترین آرمان و ارزشی است که باید در پی آن باشیم.	عدالت، ارزش والا و ثابت بشر از آغاز تاکنون	تحقق عدالت، غایت کاروان جامعه بشری از آغاز تاکنون
عدالت دغدغه همیشگی و تاریخی بشر	سنت آفرینش، عدل است.	عدالت خواسته طبیعی و تاریخی همه آحاد بشر در طول تاریخ
شان دانشجو و جوان مؤمن، عدالت‌خواهی است.	استقرا عدالت فراتر از هر ارزش دیگری	نیاز و علاقه انسان‌ها به عدالت از ابتدای تاریخ تا به امروز
عدالت، ارزش اسلامی ثابت و غیر مناقشه	تمام ارزش‌های مادی و ظاهری و دنیایی، بدون عدالت هیچ است.	انتظار دنیایی پر از عدل، یکی از پربرکت‌ترین حالات انسان
عدالت و عدل، مهم‌ترین ارزش در جامعه		

مقولات «عدالت، قید اصلی تمام ارزش‌ها و پدیده‌ها» و «عدم مقید شدن عدالت اسلامی به هیچ ارزش دیگری»

در مقوله پیش بر این نکته تأکید شد که عدالت والاترین ارزش همیشگی بشر است؛ دو مقوله‌ای که در این بخش کدهای مربوط به آن‌ها آورده می‌شود، وجوهی دیگر از جایگاه عدالت نزد آیت‌الله خامنه‌ای را نشان می‌دهند. به عبارت دقیق‌تر، دو نکته مهم در خصوص جایگاه مفهوم عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای وجود دارد که پرداختن به آن‌ها ضروری است. نکته نخست این است که تمام ارزش‌ها و پدیده‌ها باید مقید و مبتنی بر عدالت باشند. از کدهای این مقوله می‌توان به «وابسته بودن همه خیرات جامعه نظیر آزادی و امنیت به عدالت»، «عدالت، محور اقتصاد، سیاست داخلی و خارجی ما»، «تمام ارزش‌های مادی و ظاهری و دنیایی، بدون عدالت هیچ است» و «منطق امیرالمؤمنین، تحت شعاع قرار گرفتن همه چیز توسط عدالت»، اشاره کرد.

نکته یا همان مقوله دوم که در ارتباط منطقی با نکته مقوله نخست قرار دارد، «عدم مقید شدن عدالت اسلامی به هیچ ارزش دیگری» است. آنچه که باعث تمایز این دو مقوله در حین ارتباط منطقی‌شان می‌شود این است که «قید اصلی تمام ارزش‌ها بودن» ضرورتاً به معنای عدم مقید شدن به ارزش‌های دیگر نیست. به بیان دیگر، یک ارزش می‌تواند قید تمام ارزش‌ها باشد اما خود نیز به ارزش دیگری مقید شود. گفتنی است، این گفته در خصوص عدالت نزد آیت‌الله خامنه‌ای صدق نمی‌کند، یعنی عدالت هم قید تمام ارزش‌ها است و هم نمی‌توان آن را به ارزش دیگری مقید کرد. مهم‌ترین کدهای مقوله «عدم مقید شدن عدالت اسلامی به هیچ ارزش دیگری» عبارت‌اند از: «تمام شعارها (نظیر استقلال و آزادی) قیودی دارند، جزو عدالت»، «قابل اغماض و قابل معامله نبودن عدالت»، «عدالت نباید تحت تأثیر هیچ چیزی قرار گیرد».

مقوله «عدالت، قید اصلی تمام ارزش‌ها و پدیده‌ها»		
کدهای مقوله		
لزوم زیر سؤال بردن هر پدیده ضد عدالت در کشور	عدالت به مثابه شاقول فعالیت‌های اقتصادی	وابسته بودن همه خیرات جامعه نظیر آزادی و امنیت

به عدالت		
در جامعه ظاهراً آزاد آمریکا، عدالت قربانی منافع طبقه‌ای خاص شده است.	اگر عدالت نباشد، هیچ چیز در جامعه (آزادی یا امنیت) وجود نخواهد داشت.	پیشرفت همراه با عدالت یک نهضت است.
عدالت، محور اقتصاد، سیاست داخلی و خارجی ما	عدالت ارزشی همه‌جانبه برای جمهوری اسلامی	در جامعه ناعادلانه آمریکا، آزادی به نفع یک طبقه و علیه طبقه دیگر عمل خواهد کرد.
تمام ارزش‌های مادی و ظاهری و دنیایی، بدون عدالت هیچ است.	تأمین حقوق، کرامت و آزادی انسان‌ها در گروی تأمین عدالت	منطق امیرالمؤمنین؛ تحت شعاع قرار گرفتن همه چیز توسط عدالت
		عدل حقیقی اسلامی، راهنمای حرکت ما

مقوله «عدم مقیدشدن عدالت اسلامی به هیچ ارزش دیگری»		
کدهای مقوله		
تمام شعارها (نظیر استقلال و آزادی) قیودی دارند، جزو عدالت	ملاک و اصل، عدالت است.	عدالت نباید تحت تأثیر هیچ چیزی قرار گیرد.
عدل حقیقی اسلامی، راهنمای حرکت ما	لزوم فهم این نکته توسط مسئولان که اصل، عدالت است.	همه چیز بعد از عدالت قرار می‌گیرد.
عدالت بر هرگونه مصلحت‌گرایی اولویت دارد.	قابل اغماض و قابل معامله‌نبودن عدالت	اولویت عدالت بر ثروت، قدرت، دیوان‌سالاری و بوروکراسی
		مصلحت فرد و حکومت اسلامی قابل معامله با عدالت نیست.

مقوله «عدالت مسئله اصلی دین‌داران، نه روشنفکران و اندیشمندان»

مسئله مهمی در برخی سخنان و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص مفهوم عدالت جلب توجه می‌کند که می‌توان آن را در قالب مقوله مستقلی تحت عنوان «عدالت مسئله اصلی دین‌داران، نه روشنفکران و اندیشمندان» ارائه کرد. همان‌طور که از نام این مقوله پیداست کدهای آن، ناظر بر این موضوع مهم‌اند که روشنفکران و اندیشمندان برخلاف دین‌داران، یا

اهتمامی به مسئله استقرار و اجرای عدالت ندارند یا اگر اهتمامی نیز در میان برخی از آنها وجود داشته باشد این اهتمام نسبت به تلاش‌ها و توجهات دین‌داران بسیار کمتر است.

مقاله «عدالت مسئله اصلی دین‌داران، نه روشنفکران و اندیشمندان»		
کدهای مقاله		
متفق بودن همه ادیان در مسئله استقرار نهایی عدل	در ادیان، هدف نظام‌سازی، هدف تمدن‌ها، هدف حرکت بشر در محیط جامعه، تحقق عدالت است.	اهتمام ادیان به بحث عدالت بسیار بیشتر از اهتمام حکما و اندیشمندان
	عشق به عدالت، عامل حرکت شهیدان رجایی و باهنر	حکما و روشنفکران در باب عدالت حرف می‌زنند اما انبیا جهت تحقق عدالت به میدان عمل وارد می‌شدند.

مقولات «لزوم مقاومت علیه بی‌عدالتی‌های زورگویان و سودجویان» و «ضرورت همراهی با عدالت‌خواهان»

یکی از موضوعات مهمی که آیت‌الله خامنه‌ای در کنار سایر مفهوم‌پردازی‌هایشان از عدالت به آن توجه ویژه‌ای دارند، «لزوم مقاومت علیه بی‌عدالتی‌های زورگویان و سودجویان» است؛ در این‌باره ایشان حتی جهت اجرای عدالت، به زبان گفت‌وگو و نصیحت اکتفا نمی‌کنند و استفاده از قدرت و برخورد جدی با آن‌ها را خواستارند. علاوه بر این، نکته مهمی که از سخنان آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص مقاومت علیه زورگویان و ستمگران برداشت می‌شود، تأکید ایشان بر ضرورت هوشیاری مؤمنانی است که در مسیر تحقق عدالت گام برمی‌دارند؛ به‌طور خاص توجه ایشان معطوف به این نکته است که مؤمنان نباید فریب گزاره‌های گفتمانی زورگویان و سودجویان را بخورند. برای مثال، اصطلاحات «صلح» یا «گفت‌وگوی بین‌ادیانی» بدون ابتنائشان به عدالت اسلامی، صرفاً اصطلاحاتی راهبردی‌اند که هرچند، چشم‌انداز به‌ظاهر زیبایی را به تصویر می‌کشند، اما در خدمت منافع استعماری زورگویان و سودجویان عمل می‌کنند. در نتیجه، در مسیر مقاومت علیه ستمگران باید نسبت به این موضوع هوشیار بود که آیا اصطلاحات و گزاره‌های گفتمانی آن‌ها مبتنی بر عدالت‌اند یا خیر.

علاوه بر مقوله فوق، یعنی «لزوم مقاومت علیه بی‌عدالتی‌های زورگویان و سودجویان»، آیت‌الله خامنه‌ای در مواردی بر این نکته تأکید فراوانی داشته‌اند که باید همراه و یاری رسانِ عدالت‌خواهانی که در هر جای دنیا به دنبال استقرار عدالت‌اند بود؛ بنابراین، می‌توان مقوله مستقلی را تحت عنوان «ضرورت همراهی با عدالت‌خواهان» برای چندین کدِ یافت‌شده در این خصوص در نظر گرفت. هرچند این مقوله نیز به نوعی، مقاومتی علیه زورگویان و سودجویان به شمار می‌رود.

مقوله «لزوم مقاومت علیه بی‌عدالتی‌های زورگویان و سودجویان»		
کدهای مقوله		
قرار گرفتن صلح در خدمت اغراض قدرتمداران عالم، بدون ابتنای آن به عدالت.	نظام‌های غربی مبتنی بر کمپانی‌داری‌های صهیونیست، مخالف رویکرد عدالت‌خواهانه جمهوری اسلامی	عدالت در مقابل زورگویان و ستمگران، با زبان قدرت (نه نصیحت)
عشق به عدالت، عامل حرکت شهیدان رجایی و باهنر	ایستادگی جمهوری اسلامی ایران در مقابل نظام سلطه، مظهر عدالت‌خواهی امیرالمؤمنین است.	عدالت به عنوان یکی از شاخص‌های مهم اقتصاد مقاومتی
عدالت عامل برخورد با ستمگران و متجاوزان	اجرای عدالت با دشمنی نزدیکان و سودجویان همراه است.	حرکت کردن امام خمینی (ره) در راه حق، بدون هراسیدن از تنهایی
راه‌های مقابله با بی‌عدالتی؛ عدم تبعیض در توزیع منابع عمومی، میدان ندادن به ویژه‌خواری و عدم مدارا با فریب‌گران اقتصادی	رمز مقابله موفق با قدرت‌های عالم، حرکت در راه تحقق عدالت	به چالش کشیدن غرب از طریق مسئله عدالت
		پیمودن راه استقرار عدالت نیازمند مبارزه با رشد فساد و فاسدان

مقوله «ضرورت همراهی با عدالت‌خواهان»		
کدهای مقوله		
دفاع از عدالت و طرفداری از مظلوم، اساس راه مسلمانان	ضرورت همراهی با عدل، ولو عدل غیراسلامی	همراهی انقلاب با ندای عدالت‌خواهی در هر جای جهان

جهان		
------	--	--

مقوله «سیاست‌ها، اهداف و پیشرفت‌های علمی و اقتصادی نظام‌های غربی و شرقی، مغایر با اصل عدالت»

در مقوله پیش، کدهای تخصیص داده شده به بیاناتی قرار گرفتند که به‌طورکلی بر ضرورت مقاومت علیه بی‌عدالتی‌های زورگویان و سودجویان تأکید می‌کردند که چنین مقاومتی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، ذکاوت و هوشیاری فراوانی را می‌طلبد. در سخنان آیت‌الله خامنه‌ای اشارات دیگری را نیز می‌توان یافت که صراحتاً از این دیدگاه می‌آیند که «سیاست‌ها، اهداف و پیشرفت‌های علمی و اقتصادی نظام‌های غربی و شرقی، مغایر با اصل عدالت‌اند». به عبارت دیگر، در سخنان آیت‌الله خامنه‌ای به‌طور صریحی مواضع قدرت‌های بزرگ جهانی نه تنها مبتنی بر عدالت که از نظر ایشان اساس آفرینش است، دانسته نمی‌شود بلکه مغایر با این اصل مهم نیز تلقی می‌شود.

بنابراین، با در نظر گرفتن مقوله «لزوم مقاومت علیه بی‌عدالتی‌های زورگویان و سودجویان»، باید با تمام نیرو علیه بی‌عدالتی‌های سیاسی، علمی و اقتصادی نظام‌های غربی و شرقی ایستادگی کرد زیرا این نظام‌ها که اساسشان، صرفاً پیگیری منافع عده یا گروهی خاص از مردم است، موجب می‌شوند تا عدالت به مسئله‌ای مغفول‌مانده بدل شود.

مقوله «سیاست‌ها، اهداف و پیشرفت‌های علمی و اقتصادی نظام‌های غربی و شرقی، مغایر با اصل عدالت»		
کدهای مقوله		
سیاست‌های قدرت‌های بزرگ مغایر با اصل انصاف و عدالت	تمدن مادی و غیر معنوی غرب مانع تحقق عدالت	تمدن مادی غرب در خدمت سود عده‌ای کمپانی‌دار، بانکدار و سازنده سلاح
بی‌عدالتی قدرتمندان با وجود پیشرفت علمی ایشان	فقدان عدالت، درد بزرگ بشریت در امروز	نظام‌های غربی مبتنی بر کمپانی‌دارهای صهیونیست، مخالف رویکرد عدالت‌خواهانه جمهوری اسلامی
شبکه اختاپوسی سرمایه‌داری جهانی مانع شکل‌گیری عدالت	در غرب، علم در خدمت گسترش بی‌عدالتی‌های	قرار گرفتن صلح در خدمت اغراض قدرتمداران عالم، بدون

کشورهای قدرتمند و خفه کردن صدای اعتراضات	در جامعه
ابتنای آن به عدالت.	
با تفکرات مادی نمی‌توان عدالت را اجرا کرد.	رونق اقتصادی بدون برپایی عدالت اجتماعی: گسترش فقر و نابرابری
الگوبرداری از روش و زندگی غربی موجب دور شدن از مسیر عدالت می‌شود.	
در جامعه ناعادلانه آمریکا، آزادی به نفع یک طبقه و علیه طبقه دیگر عمل خواهد کرد.	در جامعه ظاهراً آزاد آمریکا، عدالت قربانی منافع طبقه‌ای خاص شده است.
عدالت مقوله‌ای است که با نظام سرمایه‌داری قابل جمع نیست.	
عدالت، مسئله مغفول‌مانده‌ای در غرب	عدالت مانع مهمی برای کارآمدی نظام سلطه
اساس حکومت‌های دنیا مبتنی بر عدل نیست.	
در دموکراسی‌های غربی اساس و عامل تعیین‌کننده سرمایه‌داری است.	عدالت اساس دموکراسی‌های غربی نیست.
ثروت مادی و علمی ضرورتاً منجر به تحقق عدالت نمی‌شوند.	
فهم عدالت به معنای توزیع فقر یعنی رفتن به سمت تولید و تقسیم ثروت	نظام‌های کمونیستی، نمونه بارز عدالت بدون معنویت
تولید ثروت بدون نگاه به عدالت یعنی سرمایه‌داری	
	عدم در خدمت عدالت قرار گرفتن علم در نظام سلطه

مقولات «بی‌عدالتی، حلقه مفقوده جهان امروز» و «نمونه‌هایی از بی‌عدالتی‌های نظام‌های غربی و شرقی»

مقوله دیگری که از برخی کدهای اختصاص یافته به سخنان آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان به آن رسید، مقوله «بی‌عدالتی، حلقه مفقوده جهان امروز» است. همان‌گونه که از نام این مقوله مشخص است، ایشان بی‌عدالتی را نه تنها مهم‌ترین خلأ دنیا و درد بزرگ بشریت، بلکه عامل اصلی ناکامی‌های امروز انسان‌ها نیز می‌دانند.

شایان ذکر است، آیت‌الله خامنه‌ای در سخنرانی‌های مختلفی جهت تأیید این نکته که امروز جهان عرصه بی‌عدالتی‌های گوناگون است، به نمونه‌هایی از این بی‌عدالتی‌ها نیز اشاره کرده‌اند.

که می‌توان آن‌ها را ذیل مقوله مستقلی تحت عنوان «نمونه‌هایی از بی‌عدالتی‌های نظام‌های غربی و شرقی» طبقه‌بندی کرد.

مقوله «بی‌عدالتی، حلقه مفقوده جهان امروز»		
کدهای مقوله		
فقدان عدالت، درد بزرگ بشریت در امروز	همه ملت‌های جهان تشنه عدالت‌اند.	کم‌اعتنایی به عدالت عامل اصلی ناکامی‌های امروز ما
مهم‌ترین خلأ دنیا، خلأ معنویت و عدالت	وجود ظلم و جور در سرتاسر دنیا به سبب سلطه قدرتمندان طاغوتی بر جهان	عدالت، مسئله مغفول مانده‌ای در غرب
بی‌عدالتی، بزرگ‌ترین مشکل بشر	اساس حکومت‌های دنیا مبتنی بر عدل نیست.	

مقوله «نمونه‌هایی از بی‌عدالتی‌های نظام‌های غربی و شرقی»		
کدهای مقوله		
حمله به عراق یکی از نمونه‌های بی‌عدالتی زورگویان غربی	نظام‌های کمونیستی، نمونه بارز عدالت بدون معنویت	نظام‌های غربی مبتنی بر کمپانی‌داری‌های صهیونیست، مخالف رویکرد عدالت‌خواهانه جمهوری اسلامی

مقوله «سوءاستفاده و سودجویی عده‌ای از مردم در گرو گسترش بی‌عدالتی»

برخی بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ناظر بر این نکته است که سود عده‌ای از مردم در گرو گسترش بی‌عدالتی است؛ بنابراین، آن‌ها نه تنها مدافع وضع موجودند، بلکه می‌کوشند تا بی‌عدالتی را در جامعه گسترش دهند. علاوه بر این، سودجویان و سوءاستفاده‌کنندگان از بی‌عدالتی به دلیل اینکه با استقرار عدالت منافع خود را در خطر می‌بینند، دشمنان اصلی عدالت‌خواهان به شمار می‌روند. با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان کدهای داده شد به بیاناتی که حاوی نکات مذکورند را در قالب مقوله‌ای مستقل تحت عنوان «سوءاستفاده و سودجویی عده‌ای از مردم در گرو گسترش بی‌عدالتی» طبقه‌بندی کرد.

مقوله «سوءاستفاده و سودجویی عده‌ای از مردم در گرو گسترش بی‌عدالتی»

کدهای مقوله		
اجرای عدالت با اعتراض ثروتمندان و سوءاستفاده کنندگان از اموال عمومی همراه است.	دشمنان عدالت از بی‌عدالتی سود می‌برند.	عدالت، دلیل دشمنی برخی همراهان اولیه انقلاب
عدالت‌خواهی، عامل مشکلات عمده امیرالمؤمنین در دوران حکومت	عدالت‌خواهی، عامل اصلی دشمنی‌ها با امیرالمؤمنین	

مقوله «ظهور اشکال انحرافی آزادی در جوامع ناعادلانه»

آخرین مقوله‌ای که جهت تحلیل محتوای کیفی مفهوم عدالت نزد آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان به آن اشاره کرد، مقوله «ظهور اشکال انحرافی آزادی در جوامع ناعادلانه» است. این مقوله از آن جهت حائز اهمیت است که حاوی کدهایی است که بر این نکته مهم تأکید می‌کنند که در صورت ناعادلانه بودن جوامع، اشکالی از روابط منحرف انسانی ظهور می‌کنند که اسم آن، آزادی گذاشته می‌شود. به عبارت دیگر، آزادی غیر واقعی، تاکتیکی یا منحرفانه محصول روابط حاکم در یک جامعه ناعادلانه است که به مثابه راهبردی برای دامن زدن به بی‌عدالتی جامعه از آن بهره برده می‌شود تا از این طریق، منافع سودجویان به بهترین شکل ممکن تأمین و بازتولید شود.

مقوله «ظهور اشکال انحرافی آزادی در جوامع ناعادلانه»		
کدهای مقوله		
در جامعه ناعادلانه آمریکا، آزادی به نفع یک طبقه و علیه طبقه دیگر عمل خواهد کرد.	شعارهایی نظیر آزادی برای طفره رفتن از مسئله اصلی یعنی عدالت است.	عدالت مقوله‌ای است که با نظام سرمایه‌داری قابل جمع نیست.

نتیجه‌گیری

در این مقاله کوشیده شد ابتدا بیانات و سخنان آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص مفهوم عدالت، به‌مثابه واحدهایی که هر یک حاوی معنایی درباره این مفهوم‌اند، جمع‌آوری و سپس کدگذاری شوند. پس از تفسیر حدود ۴۰۰ کد به‌دست‌آمده، آن‌ها در ۱۷ مقوله مجزا طبقه‌بندی شدند که بیشترین کدهای اختصاص‌داده شده به یک مقوله، مربوط به مقوله «عدالت، مسئله، معیار و هدف اصلی تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی» بود. از مهم‌ترین مقولات مفهوم عدالت می‌توان به مقوله «شروط و الزامات تحقق عدالت» اشاره کرد که در آن شروط و الزامات تحقق عدالت که مهم‌ترین آن‌ها عقلانیت و معنویت‌اند، آورده شده است.

پانزده مقوله دیگر نیز هر یک از جهتی حائز اهمیت‌اند. برای مثال، در مقوله «عدالت، قید اصلی تمام ارزش‌ها و پدیده‌ها»، همان‌گونه که از نام آن پیداست بر این موضوع تأکید می‌شود که قید تمام ارزش‌ها عدالت است، بدین‌معنا که ارزشی که خلاف عدالت است یا آن را لحاظ نمی‌کند، در تحلیل نهایی یک ضد ارزش است. در کنار مقوله مذکور باید به مقوله «عدم مقید شدن عدالت اسلامی به هیچ ارزش دیگری» اشاره کرد. این مقوله نشان می‌دهد که نمی‌توان بر اساس ارزش خاصی، قیدی بر عدالت زد زیرا که عدالت، مقید به هیچ ارزش دیگری نمی‌شود؛ نباید این مقوله را با شروط و الزامات تحقق عدالت اشتباه گرفت؛ زیرا شروطی مانند عقلانیت یا معنویت، قیود عدالت نیستند بلکه میان آن‌ها با عدالت، رابطه‌ای از جنس «معنادهی» برقرار است؛ یعنی عدالت بدون عقلانیت و معنویت، معنای حقیقی خود را از دست می‌دهد. به‌عبارت دقیق‌تر، ضمن آنکه عدالت، عقلانیت و معنویت، هر یک وجود مستقلی دارند اما آن‌ها را نمی‌توان از یکدیگر تفکیک کرد.

پس از مقوله‌بندی کدهای یافت‌شده در خصوص مفهوم عدالت نزد آیت‌الله خامنه‌ای با این سؤال مواجه می‌شویم که آیا می‌توان تفسیری خاص از این مقولات ارائه کرد که خروجی آن، تم یا تم‌هایی کلی باشد که از برقراری ارتباطی منطقی میان این مقولات به‌دست‌آمده است.

با در نظر گرفتن این نکته نزد آیت‌الله خامنه‌ای که عدالت هیچ‌گاه به‌طور کامل و مطلق محقق نمی‌شود و تحقق آن، نسبی است، هرچند، ارزش‌هایی نظیر آزادی واقعی، عقلانیت، معنویت و ... نقش مهمی را در معنابخشی به عدالت ایفا می‌کنند، اما به دلیل مقید شدنشان به

عدالت نمی‌تواند معیار اصلی اسلامی بودن جامعه تلقی شوند، تم کلی مفهوم عدالت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای را می‌توان این‌گونه صورت‌بندی کرد که شاخصه اصلی یک جامعه اسلامی، میزان حرکت آن به سمت عدالت است.

گفتنی است، مقولات ایتم کلی را می‌توان ذیل دو زیرتم طبقه‌بندی کرد. در زیرتم نخست تحت عنوان «وجوه اهمیت‌زا، ابعاد و ویژگی‌های عدالت اسلامی و عدالت‌خواهان»، مقولاتی نظیر «عدالت، مسئله، معیار و هدف اصلی تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی»، «شروط و الزامات تحقق عدالت»، «تعاریف، مصادیق و وجوه اهمیت‌زای توجه به عدالت»، «پیامدهای استقرار عدالت»، «عدالت رکن اصلی در جمهوری اسلامی ایران و مهم‌ترین عامل دشمنی نظام‌های غربی با آن»، «عدالت، والاترین ارزش همیشگی بشر»، «عدالت، قید اصلی تمام ارزش‌ها و پدیده‌ها»، «عدم مقید شدن عدالت اسلامی به هیچ ارزش دیگری» و «عدالت مسئله اصلی دین‌داران، نه روشنفکران و اندیشمندان» قرار می‌گیرند.

همچنین، در زیرتم دوم که عنوان آن «واکاوی بی‌عدالتی‌های روزافزون جهان امروز و ضرورت مقاومت علیه آن» است، مقولات زیر جای می‌گیرند: «دشواری‌ها و موانع اجرای عدالت»، «لزوم مقاومت علیه بی‌عدالتی‌های زورگویان و سودجویان»، «ضرورت همراهی با عدالت‌خواهان»، «عدالت رکن اصلی در جمهوری اسلامی ایران و مهم‌ترین عامل دشمنی نظام‌های غربی با آن»، «سیاست‌ها، اهداف و پیشرفت‌های علمی و اقتصادی نظام‌های غربی و شرقی، مغایر با اصل عدالت»، «بی‌عدالتی، حلقه مفقوده جهان امروز»، «نمونه‌هایی از بی‌عدالتی‌های نظام‌های غربی و شرقی»، «سوءاستفاده و سودجویی عده‌ای از مردم در گروی گسترش بی‌عدالتی» و «ظهور اشکال انحرافی آزادی در جوامع ناعادلانه».

تحلیل محتوای مفهوم «عدالت» در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای		
تم	گام برداشتن مدام و پیوسته در مسیر عدالت اسلامی، معیار و مشخصه اصلی اسلامی بودن جامعه	
زیرتم	زیرتم ۱: وجوه اهمیت‌زا، ابعاد و ویژگی‌های عدالت اسلامی و عدالت‌خواهان	زیرتم ۲: واکاوی بی‌عدالتی‌های روزافزون جهان امروز و ضرورت مقاومت علیه آن

مقوله	<p>نُه مقوله در این زیرتم جای می‌گیرند که عبارت‌اند از:</p> <p>عبارت‌اند از:</p> <ul style="list-style-type: none"> - عدم مقید شدن عدالت اسلامی - به هیچ ارزش دیگری؛ - عدالت، قید اصلی تمام ارزش‌ها و پدیده‌ها؛ - عدالت، والاترین ارزش همیشگی بشر؛ - عدالت رکن اصلی در جمهوری اسلامی ایران و مهم‌ترین عامل دشمنی نظام‌های غربی با آن؛ - عدالت مسئله اصلی دین‌داران، نه روشنفکران و اندیشمندان؛ - پیامدهای استقرار عدالت؛ - تعاریف، مصادیق و وجوه اهمیت‌زای توجه به عدالت؛ - شروط و الزامات تحقق عدالت؛ - عدالت، مسئله، معیار و هدف اصلی تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی؛ 	<p>نُه مقوله در این زیرتم جای می‌گیرند که عبارت‌اند از:</p> <ul style="list-style-type: none"> - نمونه‌هایی از بی‌عدالتی‌های نظام‌های غربی و شرقی؛ - دشواری‌ها و موانع اجرای عدالت؛ - ضرورت همراهی با عدالت‌خواهان؛ - عدالت رکن اصلی در جمهوری اسلامی ایران و مهم‌ترین عامل دشمنی نظام‌های غربی با آن؛ - ظهور اشکال انحرافی آزادی در جوامع ناعادلانه؛ - سوءاستفاده و سودجویی عده‌ای از مردم در گروهی گسترش بی‌عدالتی؛ - بی‌عدالتی، حلقه مفقوده جهان امروز؛ - سیاست‌ها، اهداف و پیشرفت‌های علمی و اقتصادی نظام‌های غربی و شرقی، مغایر با اصل عدالت؛ - لزوم مقاومت علیه بی‌عدالتی‌های زورگویان و سودجویان.
-------	--	---

فهرست منابع

- ابوالمعالی الحسینی، خدیجه (۱۳۹۲). «تحلیل کیفی متن: استقرا/قیاس»، فصلنامه مطالعات معارف اسلامی و علوم تربیتی، سال اول، شماره ۱.
- ابوالمعالی، خدیجه (۱۳۹۱). پژوهش کیفی از نظریه تا عمل، تهران، نشر علم.
- ایمان، محمدتقی؛ نوشادی، محمود رضا (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کیفی»، فصلنامه پژوهش، سال سوم، شماره ۲.
- بایرامی، حمید (۱۴۰۰). «معنویت، عدالت و عقلانیت در اندیشه سیاسی امام خمینی»، فرهنگ پژوهش، زمستان ۱۴۰۰، شماره ۴۸.
- پیردافی، فاطمه (۱۳۸۸). «تحلیل محتوای کمی و کیفی»، ماهنامه پیام پژوهش، سال نهم، شماره ۱۰۱.
- جمشیدی، محمدحسین (۱۳۸۰). «مفهوم عدالت در اندیشه سیاسی امام خمینی»، فصلنامه حضور، شماره ۳۶.
- خمینی، روح الله (۱۳۸۰). شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- راسخ، محمد (۱۳۸۲). «مفهوم عدالت»، نوشته هیلل استاینر، ترجمه محمد راسخ، مجلس و پژوهش، سال دهم، تابستان ۱۳۸۲، شماره ۳۸.
- صدیق سروسستانی، رحمت الله (۱۳۷۵). «کاربرد تحلیل محتوا در علوم اجتماعی»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۸.
- عباسی، مهدی؛ سازمند، بهاره؛ توحیدفام، محمد؛ ابطحی، مصطفی (۱۳۹۹). «تحلیل شخصیت سیاسی امام خمینی مبتنی بر دیدگاه کارل راجرز و آدلر در رهبری انقلاب: تحلیلی روانشناختی»، پژوهش‌های نوین روانشناختی، سال پانزدهم، تابستان ۱۳۹۹، شماره ۵۸.
- لیندلف، تامس و تیلور، برایان سی (۱۳۸۸). روش‌های تحقیق کیفی در علوم ارتباطات، ترجمه عبدالله گیویان، تهران: نشر همشهری.

References

- Burnard, Philip (1994), "Searching for meaning: a method of analysing interview transcripts with a personal computer", Nurse Education Today, Volume 14, Issue 2, April 1994, Pages 111-117.
- Graneheim, U. H. & Lundman. B (2004), "Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness", Nurse Education Today, No 24 (pp. 105-112).
- Hsieh, Hsiu- Fang & Shanon, Sara E (2005), "Three Approaches to Content Analysis", Qualitative Health Research, vol. 15, No.9, CA: Sage Publications.
- Kuckartz, Udo & Rädiker, Stefan (2019), Analyzing Qualitative Data with MAXQDA, Text, Audio, and Video, Berlin: Springer.
- Mayring, Philipp (2014), Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution, Klagenfurt: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>
- Medelyan, Alyona (2020), "Coding Qualitative Data: How to Code Qualitative Research", in: <https://getthematic.com/insights/coding-qualitative-data/>
- Patton, M. Q. (2002), Qualitative Research & Evaluation Methods, CA: Sage Publications.
- Zhang, Y. & Wildemuth, B. M. (2009), "Qualitative analysis of content", In B. Wildemuth (Ed.), Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science (pp.308-319). Westport, CT: Libraries Unlimited.